

Når kjønn kan velges

Et ressursnotat om 3 kjønn,
adgangen til å velge og
kjønnsidentitetsutfordringer.

9.06.2016

Skaperkraft
TANKESMIEN

1 Innledning

Helseminister Bent Høie la våren 2016 frem et lovforslag som skal sikre rett til å endre kjønn uten å måtte sterilisere seg eller gå til psykiatrisk behandling. Et solid flertall av partiene støttet forslaget i Stortinget. Bare representantene fra KrF og Sp stemte imot.

Mange land har gjort eller kommer trolig til å gjøre det samme Norge. Bakgrunnen er å sikre bedre rettigheter til de som har kjønnsidentitetsutfordringer, noe som kan være svært krevende å leve med.

Dette notatet tar for seg den norske lovendringen, dilemmaer knyttet til loven, diskusjonen om et tredje kjønn og avslutningsvis kommer det også noen politiske anbefalinger.

Notatet bruker formuleringer og betegnelser fra lovarbeidet, men er samtidig klar over at det er en del uenigheter knyttet til dette, mellom ulike interesse miljø og ofte brukte betegnelser.

Notatet er skrevet av leder i tankesmien Skaperkraft, Filip Rygg.

For mer informasjon om tankesmien Skaperkraft:

www.skaperkraft.no el. @skaperkraftno (Twitter)

2 Lov om endring av juridisk kjønn

2.1 Proposisjon 74 L (2015-2016)

18. mars 2016 ble Proposisjon 74 L godkjent i statsråd. Helse og omsorgsdepartementet foreslår i denne proposisjonen en ny lov om endring av juridisk kjønn. Det skal ikke lenger stilles krav om en bestemt diagnose eller medisinsk behandling for å få endret hvilket kjønn en person er registrert med i folkeregisteret (juridisk kjønn). Det stilles ikke krav til refleksjonsperiode.

Personer som opplever å tilhøre et annet kjønn enn de er registrert med, skal ha rett til å endre dette baseres på egen opplevelse av kjønnsidentitet. Personer som har fylt 16 år skal selv kunne søke om endring av juridisk kjønn. Barn og unge mellom 6 og 16 år skal kunne søke om å endre juridisk kjønn sammen med sine foreldre. Søknader om å endre juridisk kjønn skal behandles av skattekontoret (folkeregistermyndigheten).

Regjeringen mener også at siden endring av juridisk kjønn og endring av navn ofte henger tett sammen, så må navneloven også justeres. Departementet foreslår derfor også å senke aldersgrensen for å endre navn etter navneloven, fra 18 til 16 år.

Det foreslås videre at Fylkesmannen i Oslo og Akershus er klageinstans for folkeregistermyndighetens vedtak. Fylkesmannen i Oslo og Akershus skal også avgjøre søknad om endring av juridisk kjønn for barn mellom 6 og 16 år når en av foreldrene ikke samtykker.

2.2 Ekspertgruppe: "Rett til rett kjønn- helse til alle kjønn"

Helsedirektoratet oppnevnte i slutten av 2013 en ekspertgruppe ledet av advokat Kari Paulsrud for å gjennomgå og foreslå endringer i den norske ordningen for endringen av juridisk kjønn.

Gruppen fikk følgende mandat:

1. Gjennomgå nasjonale og internasjonale retningslinjer, veiledere, prosedyrer mv. som gjelder diagnostikk, behandling og oppfølging av personer med transseksualisme og transpersoner.
2. Gjennomgå eksisterende utrednings- og behandlingstilbud i Norge til personer med transseksualisme og transpersoner.
3. Gjennomgå gjeldende regelverk og forvaltningspraksis i saker som gjelder endring av juridisk kjønn, samt vurdere om disse er i tråd med Norges menneskerettslige forpliktelser.
4. Vurdere hvorvidt kravet om sterilisering bør bortfalle og konsekvenser av et eventuelt bortfall av kravet.
5. Vurdere hvilke kriterier som bør gjelde for endring av juridisk kjønn.
6. Vurdere behovene for og foreslå endringer i dagens pasient- og behandlingstilbud, samt eventuelle andre tiltak for å sikre personer med transseksualisme og transpersoner helhetlige og gode pasientforløp i alle deler av helsetjenesten. Herunder ligger også å vurdere behov for egne retningslinjer for fagområdene.
7. Vurdere økonomiske og administrative konsekvenser av foreslåtte tiltak.

Et år etter kom gruppen med følgende anbefalinger:

- endring av juridisk kjønn gjøres til en lovbestemt rettighet, atskilt fra medisinske og behandlingmessige forhold.
- endring av juridisk kjønn skal baseres på den enkeltes subjektive opplevelse av eget kjønn og beslutning om kjønnstilhørighet, uten krav til diagnose, sterilisering eller annen medisinsk behandling.
- en ny ordning bør bygge på en erklæringsmodell, ved at de som opplever mangel på samsvar mellom egen kjønnsidentitet og registrert kjønnsstatus kan få endret juridisk kjønn ved å sende inn en egenerklæring.

Ekspertgruppen drøftet også behovet for:

- en innlagt refleksjonsperiode, som i Danmark. Flertallet anbefalte ikke et slikt krav.
- begrensninger i hvor ofte det kan søkes om endret kjønnsstatus. Gruppen mente at re-endring av juridisk kjønn bør kunne gjøres dersom særlige grunner tilsier det.
- aldersgrenser. Myndighetsalder (18 år) bør ifølge gruppen legges til grunn som hovedregel. Den foreslo at personer fra 16 til 18 år skal kunne få endret juridisk kjønn dersom ingen av foreldrene motsetter seg det. Hvis en av foreldrene motsetter seg begjæringen, anbefalte gruppen at saken avgjøres av fylkesmannen. Fra 12 til 16 år kan foreldre begjære endring såfremt barnet ønsker det. Fra 0 til 12 år kan endring skje etter foreldrenes begjæring og utifra sakkyndig vurdering som bekrefter at behovet for endring av juridisk kjønn er til stede

Ekspertgruppen diskuterte også kravet til en refleksjonsperiode, slik man blant annet finner i Danmark. Et stort flertall ønsket ikke dette, mens et mindretall skrev blant annet:

”Etter mindretallets oppfatning er en refleksjonsperiode forenlig med Europarådets tilråkning om å fastsette «en rask, oversiktlig og tilgjengelig prosess» for endring av juridisk kjønn. Etter mindretallets oppfatning vil et krav om en refleksjonsperiode understreke viktigheten av beslutningen om å endre juridisk kjønn. En refleksjonsperiode vil gi vedkommende tid til å vurdere informasjonsmaterialet som blir sendt fra vedtaksorganet ved mottak av begjæring om endring av juridisk kjønn. Mindretallet er ikke i tvil om at det store flertallet av søknader om endring av juridisk kjønn er velbegrunnet og gjennomtenkt. Det antas likevel at et krav om refleksjonsperiode vil kunne forhindre at det innvilges endring av juridisk kjønn til personer som på søknadstidspunktet ikke har overskuet konsekvensene av sin søknad grunnet f. eks ustabilitet og ubehandlet psykiatrisk sykdom. Mindretallet kan ikke se at en refleksjonsperiode, i særdeleshet om denne er kort, vil påføre flertallet av søkerne en uforholdsmessig byrde.”

2.3 Tidligere lovverk

Frem til nå har det vært slik at en persons kjønn fastsettes rett etter fødsel og baseres på hva slags ytre kjønnsorgan det nyfødte barnet har. Informasjon om kjønn registreres i Folkeregisteret og fremgår av fødselsnummeret.

For å endre kjønn har praksis vært at det skjer i Folkeregisteret etter at Skattedirektoratet har mottatt bekreftelse fra Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme ved Oslo universitetssykehus om at «endelig konvertering av kjønn har funnet sted».

Bekreftelse fra Nasjonal behandlingstjeneste for transseksualisme om «endelig konvertering av kjønn» utstedes i dag bare for personer som har

- diagnosen F64.0 –Transseksualisme,
- fullført en lengre psykiatrisk utredning, og gjennomgått langvarig hormonbehandling og
- fullført irreversibel sterilisering. Testikler eller ovarier må være fjernet kirurgisk, i den hensikt å skifte kjønn.

2.4 Internasjonalt

Etter en dom i Kammarrätten i Stockholm i 2012 der rettet kom frem til at kravet om sterilisering var i strid med EMK artikkel 8 og 14, ble det i juli 2013 iverksatt en lovendring i Sverige om å fjerne dette kravet i "Lag om fastställande av könstillhörighet av 1972 § 1.

Danmark innførte en "erklæringsmodell" i juni 2014, hvor det er nok med en skriftlig bekreftelse på at man "oplever sig som tilhørende det andet køn". I tillegg har man en refleksjonsperiode på seks måneder for å sikre at ønsket om endring ikke er uttrykk for en impulsive beslutning.

3 Utfordringer med endret lovverk

3.1 Manglende refleksjonsperiode

Et mindretall i ekspertutvalget ønsket en løsning tilsvarende den du finner i Danmark som sikrer at de som vil bytte kjønn også må gjennom en refleksjonsperiode. Denne perioden stopper deg ikke fra å ta i bruk din nye kjønnsidentitet, men den vil altså forsinke prosessen i offentlige register osv.

Flere av høringssvarene støttet mindretallet, blant annet Harry Benjamin ressurscenter, Barneombudet og Den norske legeforening.

”Barneombudet mener en pålagt refleksjonsperiode på for eksempel en måned, kan være særlig hensiktsmessig der hvor det er uenighet mellom barn og foreldre. Foreldrene kan få litt tid til å venne seg til tanken. Dette kan muligens virke konfliktdempende i seg selv.

Både ekspertgruppen og statsråden foreslår at søknad om endring av juridisk kjønn skal behandles etter en såkalt ”svarslipp-ordning”. Til en viss grad svarer dette på bekymringene flere av høringsinstansene har. Som departementet selv skriver:

”For å sikre at endringen skjer som en informert beslutning slik Den norske legeforening påpeker, skal den som søker endring få tilsendt informasjon om virkningene av å endre juridisk kjønn og en svarslipp som skal returneres som bekreftelse på at søknaden opprettholdes. Ved at informasjonen og svarslippen sendes til søkers registrerte bostedsadresse, vil en også sikre at det er rett vedkommende som har sendt inn søknaden. Prosessen vil ta noe tid. Dermed vil en bedre fange opp eventuelle søknader som sendes på impuls.”

3.2 Når alt blir relativt

Frem til nå har lovverket hatt som utgangspunkt at det skal være en sammenheng mellom biologiske realiteter og juridisk kjønn. Endringen som nå gjøres fører til at kjønnsidentitet blir mest ett spørsmål om egne følelser og ikke biologiske realiteter. Dette kan fort overføres til andre sider av vår personlige identitet. Alt blir således relativt og samfunnet mister naturlige inndelinger for en fornuftig organisering, enten det er i enkle spørsmål om garderobes eller det handler om å aktivt hjelpe et underrepresentert kjønn.

Mye av bakgrunnen for debatten handler om hele samfunnsforståelsen, hvor man vil bekjempe ”heteronormativitet” og fremme en såkalt ”skeiv teori”. Det er således en ideologisk kamp i tillegg til diskusjonen om hvordan man kan finne best mulig ordninger for de som strever med egen kjønnsidentitet.

I kommunikasjonen overfor barn og unge er det en åpenbar utfordring i å kunne møte de som er usikker på egen identitet, uten å gjøre andre unødvendig usikker. Dette bør være sentralt for dem som utarbeider informasjonsmateriell og skolebøker.

3.3 Fare for misbruk

Flere har i debatten påpekt at lovendringen åpner for misbruk der man kan hevde at kjønn betyr noe for adgang til goder, områder, institusjoner, konkurranser osv. Trolig er det liten grunn til å forvente at dette gjelder mange, selv om man allerede har noen enkelthistorier fra våre naboland.

Det bør også nevnes at det i forslaget fra regjeringen legges til grunn at kvoteringsregler skal gjelde for de som registrerer nytt kjønn.

Obligatorisk oppfølging av helsepersonell, refleksjonstid og flere andre grep har vært foreslått, men regjeringen har i liten grad lagt dette inn, dermed er det svært lite i innretningen av den nye loven som hindrer misbruk.

3.4 Mangelende konsekvensutredning

Både Senterpartiet og KrF har ønsket en konsekvensutredning av forslaget, særlig da med tanke på barns rettigheter, bade direkte og som berørt tredjeperson.

4 Et tredje kjønn

4.1 Hva er “det tredje kjønn”?

Begrepet “det tredje kjønn” benyttes om mennesker som ikke anser seg for å passe inn i kategorien mann eller kvinne.

Debatten og behovet for denne begrepsbruken er delvis politisk og bæres frem av blant annet feministiske partier, men den er også biologisk. Mennesker med et ubestemt kjønn kalles gjerne for interseksuelle (før i tiden hermafroditter). I dag betegnes de som mennesker med DSD, Disorder of sex development.

DSD er et samlebegrep for et sekstitalt ulike diagnoser for medfødt atypisk utvikling, som berører anslagsvis 1 av 2000 nyfødte (Kilde: Aftenposten 1.11.13). Dette kan for eksempel handle om tilfeller der det er de ytre kjønnsorganene som er berørt, i andre tilfeller kan det handle om barn som er født med skjede, men som mangler livmor og eggstokker.

4.2 Andre land

Nepal var første land i verden som innførte et tredje nøytralt juridisk kjønn. Deretter kom tilsvarende lovendringer i India, Australia, New Zealand og Tyskland.

Parlamentsmedlem i Nepal, Sunil Pant uttalte til Gaysir i 2008 litt om bakgrunnen for hvorfor Nepal gikk foran:

- De fleste transpersoner i Nepal ønsker ikke en kjønnsoperasjon, de er fornøyde med kroppene sine som de er, men ønsker likevel å få anerkjent sin kjønnsidentitet. Dette er en kjønnsidentitet som de ikke opplever som rent mannlig eller rent kvinnelig, men begge deler og dermed noe helt annet; et tredje kjønn.

4.3 Debatten i Norge

Debatten om et tredje kjønn vil ganske sikkert fortsette i Norge. Mange vil mene at lovendringene som sikrer raskere endring av juridisk kjønn, ikke svarer på utfordringene enkelte har med å plassere seg i en kjønnskategori. Også i hørings svarene kommer dette frem, og dette finner vi i mye av tenkningen rundt et “kjønnsnøytralt samfunn”.

Leder av SVs lhbt-nettverk, Endre Flatmo uttalte følgende til Dagens Næringsliv 10.04.15

- Vi kommer ikke i mål med dette. Om forslagene blir vedtatt, vil vi fremdeles ha et system som fortsatt bare tillater to kjønnskategorier, mann og kvinne. For noen mennesker går dette på tvers av selvpoppfattet og biologisk kjønnsidentitet.

Også Venstre har tatt til orde for et tredje kjønn.:

- Vi mener innføringen av et tredje kjønn er viktig for å vise at kjønnsdebatten vi har i dag ikke speiler utviklinga i samfunnet ellers. Det er noen der ute som ikke helt identifiserer seg med noen kjønn som uttrykk, de ønsker ikke nødvendigvis å endre kjønn, mener føler seg ikke hjemme i det ene eller andre, sa Ketil Kjenseth til Dagbladet 14.04.16.

5 anbefalinger

5.1 Innfør 6 måneders refleksjonsperiode

For noen er det avgjørende at lovverket gjør det lettere å skifte kjønn. En endring av lovverket kan således sees på som en positive endring for en liten, men viktig gruppe mennesker. Samtidig berører endringen samtlige mennesker, også de som kan ha ulike andre vansker. Ordninger som kan redusere graden av impulshandlinger vil således være positive.

5.2 Obligatorisk oppfølging av helsepersonell

De som ønsker endring av juridisk kjønn bør få oppfølging av helsepersonell. Det vil både gi en faglig oppfølging og kvalitetssikring, og det vil videre kunne hindre muligheten for misbruk.

5.3 Utred “det tredje kjønn”

Å innføre “det tredje kjønn” kan virke mindre radikalt enn forslaget om å kunne endre juridisk kjønn med kun en erklæring. Samtidig vil det neppe være dekkende for alle. Flere av partiene ønsker å vedta å innføre “det tredje kjønn”, men det bør utredes først. Debatten om å endre juridisk kjønn har vist at det er svært mange perspektiver som bør med før Norge eventuelt vedtar å innføre et tredje kjønn.

5.4 Innfør begrensninger for re-endring

Regjeringens ekspertgruppe diskuterte også hvor ofte det kan søkes om endret kjønnsstatus. Gruppen mente at re-endring av juridisk kjønn bør kunne gjøres dersom særlige grunner tilsier det. For å unngå misbruk bør det innføres visse begrensninger.

6 Kildehenvisninger

6.1 Regjeringens lovforslag

6.2 Når staten skal gjøre men gravide, NRK Ytring 17.12.15

<https://www.nrk.no/ytring/nar-staten-skal-gjore-menn-gravide-1.12697401>

6.3 Skeptisk til lov om kjønnsendring, sambåndet.no 21.03.16

<http://sambaandet.no/2016/03/21/skeptisk-til-lov-om-kjonnsendring/>

6.4 Vil ha slutt på bare mann og kvinne, Dagbladet 14.04.16

<http://www.dagbladet.no/2016/04/14/nyheter/politikk/innenriks/likestilling/hen/43863835/>

6.5 Enklere å endre juridisk kjønn, pressemelding regjeringen.no 18.03.16

<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/enklere-a-endre-juridisk-kjonn/id2480677/>

6.6 I dag åpner Tyskland for det tredje kjønn, Aftenposten 1.11.13

<http://www.aftenposten.no/verden/i-dag-apner-Tyskland-for-det-tredje-kjonn-104872b.html>

6.7 Åpner for tredje kjønn, Vårt Land 28.06.15

<http://www.vl.no/nyhet/apner-for-tredje-kjonn-1.370954>

6.8 Nå er det enklere å skifte kjønn, TV2 2.06.16

<http://www.tv2.no/a/8349011/>

6.9 Klart KrF nei til ny lov om kjønnskifte, Nettavisen 24.05.16

<http://www.nettavisen.no/na24/klart-krf-nei-til-ny-lov-om-kjonnsskifte/3423227286.html>